SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme Maart 1988

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: *f*. 3,--.

Redactie: I. den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

– een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
– niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
– geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: W.J. Roscam Abbing, Eperweg 49-18, 8072 DA Nunspeet.

Minimum-donatie 1988: *f*. 35,--. (Echtpaar *f*. 45,--, stud. *f*. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Nijmegen.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) *f*. 5,-- per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld.
Prijs (incl. porto) *f*. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richting aan het secretariaat.
Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 19, nr. 3 **Maart 1988**

REDAKTIONEEL

OP REIS!

Bibliotheken zijn er volgeschreven over het boeddhisme in zijn talloze gedaanten. De leringen van de Boeddha zijn duizenden malen in boeken uiteengezet, verduidelijkt in vele talen. De toevoegingen van later tijden en andere culturen, waartoe de veelkleurige menselijke geest door de Leer van de Boeddha werd geïnspireerd, hebben in de loop van 25 eeuwen een flonkerend mozaïek gevormd dat 'het boeddhisme' wordt genoemd, schitterend om te zien, fascinerend voor het intellect.

Maar toch... Die honderdduizenden boeken, al die commentaren, toelichtingen, verklaringen, al die schilderingen en beelden - het zijn allemaal randverschijnselen. De kern is doodsimpel. De Dhammapada (vers 183) zegt:

> Het kwaad vermijden,
> Het goede doen,
> De geest zuiveren,
> Dit leren alle Boeddha's.

De manier om deze les in praktijk te brengen, heeft de Boeddha volgens het Mahā-Satipatthāna Sutta (in de vertaling van Tonny Scherft) ondubbelzinnig aangegeven: "Er is maar één weg, monniken, die voor levende wezens leidt tot zuiverheid, tot het te boven komen van verdriet en jammer, tot beëindiging van lichamelijk en geestelijk lijden, tot het toepassen van de juiste methode, tot realisering van het nirvana - en dat zijn de vier grondslagen van bewustheid". (De vier: bewustheid van lichaam, gevoelens, denken en ideeën).

Han de Wit moedigt de lezer in dit nummer van Saddharma aan om zelf daadwerkelijk de weg van de Boeddha te gaan. Het is een aanbeveling die menig lezer van vele, vele reisbeschrijvingen over het Achtvoudige Pad zich ter harte zou kunnen nemen. Lezen over reizen is boeiend, maar het blijft een surrogaat voor het zelf op reis gaan.

• • •

DE BEOEFENING VAN HET BODHISATTVA-PAD

door Han F. de Wit

Het onderstaande artikel is een bewerking van de laatste lezing over de visie van het Mahayana, gegeven tijdens de Intensieve Trainingssessie onder de titel "De Hemel heeft geen Centrum", in de Dharmadhatu te Amsterdam.
Dr. de Wit is als meditatie-leraar verbonden aan de Dharmadhuta en aan de Dharma Studie Groep in Leiden. De tekst van de voorafgaande lezing is gepubliceerd in het vorige nummer van Saddharma.

Voor ik ga spreken over de wijze waarop de beoefenaar van het Mahayana het pad gaat, wil ik ter inleiding even teruggaan naar een paar eerder gepresenteerde thema's. In de boeddhistische traditie wordt gezegd dat een van de aspecten van bodhicitta of boeddhanatuur ruimte is. Ruimte is allesdoordringend, bevat alles en is onvernietigbaar. Ruimte kun je niet stuk maken. Dat suggereert dan een bijna absolute soliditeit. Maar ruimte is juist leeg, en in die zin helemaal niet solide.
Juist vanwege deze dubbelzinnigheid is de analogie van ruimte zo verhelderend. Ze weerspiegelt de 'glibberigheid', de ongrijpbaarheid, van onze geest. In de omgang met onze boeddhanatuur en met alles wat er gebeurt, kunnen we kennelijk twee kanten op.

Je kunt een bezem ondersteboven vasthouden, daarmee aan de slag gaan en het betreuren dat hij zo slecht werkt. Je zou die bezem wel weg willen gooien. Dat gebrek aan realisme hebben we eerder besproken onder de naam *omgekeerde kündzop, d.w.z. niet onderkende, aangeklede* werkelijkheid.

Er zijn een heleboel aspecten in onze ervaring, die we precies verkeerd-om beetpakken. Als je ze goed beetpakt, zie je ze, net als de bezem, voor wat ze zijn. Dat is *realistische kündzop,* d.w.z. wèl onderkende aangeklede werkelijkheid, die we in de vorige uiteenzetting bespraken.

Om dat realisme over de verschijnselen op te brengen, moeten we wat verder kijken dan onze neus (ons eigenbelang) lang is, een ruimer perspectief ontwikkelen, - en dat perspectief is, zoals we eerder zeiden, het perspectief van *döndam,* dat wil zeggen het perspectief van absolute waarheid, dat vrij is van elke vorm van egocentrische verblinding. Op deze drie, de verdraaide werkelijkheidsbeleving, de realistische werkelijkheidsbeleving en de visie waaronder de laatste verschijnt, heeft het drie-regelig citaat van Gampopa, de grondlegger van onze Kagyu-traditie betrekking.

"Seeing the sky, - is what people say.
How to see the sky, - find out what is means.
To see all things in this way is the teaching of the Buddha."
(Gampopa, The Jewel Ornament of Liberation, p. 18).

Ik wil in deze lezing nu over een volgend aspect spreken, namelijk: de houding en handelwijze, die de bodhisattva betracht en die betrekking hebben op de werkelijkheid waarin de bodhisattva staat, de werkelijkheid van realistische kündzop, die zich in de egoloze visie van de bodhisattva manifesteert.

De houding van de bodhisattva

Wanneer we onze ervaring 'aan de goede kant van de stok' beetpakken, wordt onze ervaring bruikbaar, net als die bezem. Die ervaring schept een situatie waarin onze fundamentele warmte en menselijke betrokkenheid hun uitdrukking kunnen vinden.

Geformuleerd in termen van het Mahayana: degeen die zich onomkeerbaar en ononderbroken realiseert dat de ervaringswerkelijkheid, net als het hemelruim waarin alle verschijnselen zich voordoen, geen centrum heeft, heeft de eerst staat (bhumi) van de bodhisattva bereikt. Zo iemand is niet alleen vrij van elke fixatie op zijn ervaringwereld, maar ook vrij van willekeurig welke vooringenomenheid of vooropgezette interpretatie van de werkelijkheid, inclusief vrij van elke opvatting van zichzelf. De bodhisattva hoeft niet te overtuigen of indruk te maken; hij hoeft zijn natuurlijke warmte en inzicht niet te bewijzen aan zijn omgeving.

Met ons is dat vaak anders. Wanneer we een emotie voelen, geven we daar soms een eigenaardige draai aan, bijvoorbeeld als we bij onszelf denken: "Hier heb ik een echte emotie; dat komt niet zo vaak voor, want meestal zit er wel een luchtje of bijgedachte aan, bijvoorbeeld dat ik er iets mee wil. Laat ik die echte emotie nu toch meteen aan mijn omgeving laten zien, nu ze nog zuiver is, zodat ze me leren kennen zoals ik echt ben. Misschien moet ik de emotie wat aandikken om haar goed zichtbaar te maken, als ik haar naar buiten breng".

Dat soort preoccupaties heeft de bodhisattva helemaal niet. Hierop slaat de passage in de Hart Sutra, de beroemde sutra van het Mahyana, dat de bodhisattva vrij is van bereiken en niet bereiken en daarom vrij van angst. Want er zit natuurlijk een eigenaardige zorgelijkheid in die wens om vooral echt te zijn, of in die wens om onze authenticiteit vooral duidelijk en eerlijk naar buiten te brengen. Soms denken wij door een beetje te overdrijven te bereiken dat het echte meer zichtbaar wordt. Dat is gebaseerd op angst, angst om misverstaan te worden of niet begrepen, de angst een bepaald doel niet te bereiken.

Op de eerste bhumi zijn dat soort preoccupaties er niet meer. Wat dat betreft is er volkomen open ruimte, die voorbij de wens ligt om jezelf in de situatie te poneren of te bewijzen. De bodhisattva onderkent het

ik-gevoel als het opspringt in situaties, maar hecht er niet veel waarde aan. Hij gaat er niet op in en niet in onder. Het wordt gezien voor wat het is, namelijk een beweging van de geest die de illusie wekt van een 'ik', dat moet worden geponeerd, omdat het zo 'belangrijk' lijkt. Die beweging van de geest, die gedachte, wordt dus gezien voor wat ze is, ze wordt als realistische kündzop behandeld en het is daardoor niet het startpunt voor al die dromen of fantasieën over onze wereld waarin *ik* een bepaalde plaats heb. De situatie is heel erg open.

De bodhisattva handelt niet omdat het bodhisattva-schap moet worden uitgedrukt, en ook handelt hij niet vanuit een ethisch idee over hoe een bodhisattva moet doen, maar hij handelt vanuit helder zicht op de totaliteit van de situatie en op wat daarin heilzaam is. Deze vorm van handelen is gebaseerd op het onomkeerbare perspectief van de eerste bhumi. En dat perspectief is de vrucht van voortdurende en perfecte meditatieve discipline.

De inspiratie om te handelen in het Mahyana komt voort uit inzicht, prajna, in de totaliteit van de situatie en niet uit de verblindende preoccupatie met het wispelturige, opspringende ik-gevoel, dat steeds weer met eigenaardige, paniekerige geluiden de aandacht trekt.

Mededogen

Naast inzicht of onderscheidingsvermogen ten opzichte van de totaliteit van de situatie, is er nog een tweede aspect, waarmee de bodhisattva deze totaliteit tegemoet treedt, een aspect dat nauw samenhangt met *prajna*. Dat is het volgende. Wanneer je appreciatie voor je omgeving hebt, zonder enig belang, dan zie je niet alleen helder (dat is de prajnakant waarover ik sprak), maar je ziet ook helder de pijn in je omgeving, de pijn van mensen die het gevolg is van hun niet onderkende illusies, hun verdraaide *kündzop*.

De bodhisattva ziet de verdraaide kündzop van zijn medemensen in zijn of haar omgeving onontkoombaar helder. Niet alleen ziet hij het lijden, de onlust, de onvrede, die mensen daardoor ervaren, maar de pijn van anderen is voor de bodhisattva zijn of haar pijn geworden. Want de pijn van de bodhisattva is de pijn van het begaan zijn met het lijden dat hij ziet. Die pijn is hetzelfde als mededogen. Zij wekt geen afkeer of afweer, maar toewijding en zorgzaamheid.

De pijn waarvan in het Hinyana sprake is, het lijden dat door de eerste Nobele Waarheid wordt benoemd, heeft een ander karakter: die pijn heeft het karakter van een doorn in ons vlees, een doorn die eruit moet. Dat is de eerste opgave waar we op het boeddhistische pad voor komen te staan. We moeten onszelf eerst enigszins bevrijden van deze aandacht opeisende pijn van doornen in ons vlees. Dan ontstaat pas de ruimte om situaties te zien op een manier die niet wordt beheerst door

de vraag of ze ons meer of minder pijn bezorgen of niet. Daardoor ontstaat ruimte voor de visie van het Mahyana.

In het Mahayana is de pijn van de beoefenaar geworden tot mededogen, warmte, begaan zijn. Dat wordt *karuna* genoemd. *Karuna* ontstaat voorzover we in staat zijn om met relatieve waarheid *(kündzop)* om te gaan vanuit het perspectief van absolute waarheid *(döndam)*. De inspiratie van de bodhisattva om te handelen komt voort uit zijn begaan zijn. Dat begaan zijn is niet anders dan een gevolg van zijn appreciatie voor de wereld. *Karuna* is niet het gevolg van afkeer of verontwaardiging, maar, zoals gezegd, van toewijding.

De bodhisattva is niet bang om wakker in de wereld te staan, omdat hij geen enkele wens heeft om van de wereld weg te lopen. Zonder die wereld zou er voor hem zelfs geen reden meer zijn om te handelen, omdat zijn handelen niet door het geloof in een ik en door ik-zucht wordt gewekt, maar door de wereld. Soms vragen mensen: "Als er geen ik is dat je moet beschermen, verdedigen of desnoods bestrijden, waarom zou ik dan iets doen?" Maar de bodhisattva haalt überhaupt zijn inspiratie om te handelen niet uit een privé-belang of uit zelf-betrokkenheid; hij put zijn inspiratie uit het appèl dat uitgaat van de situatie in zijn totaliteit, zelfs als dat appèl nauwelijks hoorbaar is. De bodhisattva loopt niet met een geestelijke *walkman* op.

Een van de geliefde beelden waarin over de bodhisattva wordt gesproken, is die van een moeder. Een moeder houdt zich bezig met het welzijn en de pijn van haar kinderen. Zij kijkt naar wat er gaande is, en haar zorg brengt de bereidheid met zich mee om voortdurend af te zien van privé-plannetjes. Want net op het moment dat ze van plan was even snel de was af te werken, valt er wel één een gat in zijn knie of wordt er opeens over en weer tussen de kinderen geslagen of geknepen en moet er ingegrepen worden.

Deze continue onbeheersbare situatie waarin je als ouder staat, is tegelijk een uitdaging. Je hebt niet de ruimte om de wereld van de verschijnselen, wanneer het je kinderen zijn, uit de weg te gaan; je oefent je goedschiks of kwaadschiks in een bepaalde souplesse, namelijk die van het afzien van privé-projecten. Zo is ook de bodhisattva-houding in het algemeen. De bodhisattva oefent zich om - als een moeder met haar kinderen - zonder terughouding met de wereld van de verschijnselen om te gaan.

Het handelen

Wat op de bodhisattva afkomt, net als op ons, is de wereld van de verschijnselen. Die wereld komt op ons af zowel in de vorm van *door onze ideeën aangeklede werkelijkheid* die niet als zodanig wordt onderkend, verdraaide *kündzop* dus, aangeklede werkelijkheid waarvan je denkt dat het

naakte werkelijkheid is: onrealistisch beleefde werkelijkheid. Maar ook kan die wereld op ons afkomen als aangeklede werkelijkheid terwijl we wèl beseffen en zien dat zij aangekleed is.
Die wereld van onverdraaide en daardoor realistische kündzop is de aangeklede werkelijkheid waar de bodhisattva in leeft en mee werkt. Hij kàn daar mee werken doordat hij voortdurend zijn prajna scherpt met behulp van de beoefening van meditatie. Hoe werkt hij daar mee? Hij werkt er mee door zijn zachtmoedigheid onwrikbaar te maken met behulp van het beoefenen van de zogenaamde *paramita's.*

'Paramita' wordt wel vertaald met 'transcendente handeling', dat wil hier zeggen een handeling, die niet wordt gedragen door het geloof in een ik, maar die aan dat geloof 'ontstegen' (getranscendeerd) is. Je kunt bijvoorbeeld vrijgevig zijn - vrijgevigheid is de eerste paramita - omdat je het gevoel hebt dat je daar iets goeds mee doet. Bijvoorbeeld, dat je daarmee een voorbeeld stelt aan anderen om óók vrijgevig te zijn. Misschien ook heb je het gevoel dat je voldoet aan een bepaalde morele opvatting die je zelf hebt. Je kunt met andere woorden een heleboel redenen hebben die als het ware de bereidheid om te geven aankleden. Redenen die bijvoorbeeld ook nog weer eens bewijzen, dat *jij* iemand bent, die altijd goede redenen heeft! Die redenen, die op zichzelf genomen best juist en 'to the point' kunnen zijn, kleden op zo'n moment die vrijgevige handeling aan en geven haar een 'uiterlijk', dat niet noodzakelijk helderheid en barmhartigheid in de omgeving hoeft te wekken!

'Aangeklede handelingen' verrichten is heel wat anders dan reageren op het appèl dat van de situatie uitgaat. Reageren op een appèl is veel naakter, vele directer. In die reactie speelt onze eigen positie, onze moraal of ideologie, helemaal geen rol meer. Wat telt is de totaliteit van de situatie waarin pijn en behoeftigheid zichtbaar zijn. Meestal dwingen alleen noodsituaties ons tot die grote direktheid, waarin onvoorwaardelijke hulpvaardigheid zich voordoet.

Maar voor de bodhisattva hebben àlle situaties, vanwege zijn grote gevoeligheid voor pijn, d.w.z. vanwege zijn groot mededogen, in deze zin het karakter van 'noodsituaties'. En van deze 'nood' maakt de bodhisattva een deugd, dat wil zeggen hij reageert deugdelijk en deugdzaam.

Daarin ligt de betekenis van *paramita:* omdat het handelen van de bodhisattva niet gebaseerd is op de illusie van een 'ik', maar is gebaseerd op inzicht dat ego als illusie onderkent, daardoor ziet de bodhisattva de situatie helder, d.w.z. in de vorm van ongeperverteerde kündzop. En in die situatie handelt hij, beoefent hij de paramita's.

In die situatie ziet hij aspecten, die hem uitdagen tot zich afsluiten of zich openen, zich geven. 'Je geven' wordt de eerste van zes paramita's genoemd. Dat geven is hier het opgeven van eigenbelang. En die daad is gebaseerd op het inzicht dat er niet zoiets is als een eigen belang, het inzicht, dat elke mentale beweging, die de vorm heeft van egocentrisme een illusie oproept.

De bodhisattva ziet de aspecten die hem uitdagen om zich te laten meeslepen door eigenbelang of om de discipline van openheid voort te zetten. Deze discipline is de tweede paramita. Om in die zin gedisciplineerd te handelen, is ook geduld nodig, de derde paramita. Geduld is hier handelen zonder iets te verwachten. De bodhisattva laat zich niet opjagen, dringt niet voor omdat hij geen eisen stelt aan de situatie. Juist daardoor kan hij reageren op wat de situatie werkelijk vraagt. Juist daardoor kan zijn handelen zorgzaam zijn.

Met dit geduld reageert hij op die aspecten van de situatie die hem uitdagen tot het nastreven van persoonlijke ambities. Voorzover de situatie hem uitdaagt om de moed op te geven, reageert de bodhisattva met vreugdevolle inzet, de vierde paramita. Die inzet komt voort uit het besef dat het mogelijk is om werkelijk, onvoorwaardelijk betrokken te zijn bij zijn omgeving, in plaats van op zoek te zijn naar allerlei beloningen. Het handelen op die wijze blijkt vreugdevol te zijn.

Deze handelingsvormen veronderstellen scherp zicht en wakkerheid, die door de (vijfde) paramita van meditatie worden gewekt. Wanneer de situatie de bodhisattva uitdaagt om zich te verliezen in *wishful thinking,* in dromen of illusies, dan reageert hij met de beoefening van meditatie.

Tenslotte veronderstellen deze vijf paramita's een bepaald onderscheidingsvermogen, namelijk het vermogen om de uitdaging van de situatie te onderkennen. Zonder dat vermogen, dat de zesde paramita of *prajna* wordt genoemd, verliezen de eerdere paramita's hun transcendente karakter: immers, zonder prajna kunnen we niet meer egocentrische handelingen onderscheiden van handelingen die vrij zijn van zelfbetrokkenheid. En al helemaal wordt het dan moeilijk om voor onszelf te onderscheiden tussen als paramita aangeklede egocentrische handelingen en de paramita's zelf. We missen dan eenvoudig de scherpte om dat onderscheid te kunnen maken.

Dat geeft aan dat de beoefening van de paramita's niet tot stand komt door op oudjaar (of dagelijks) een paar 'goede voornemens' te maken. Maar ze veronderstellen ontwikkelde prajna bij de beoefenaar, waartoe in de boeddhistische traditie meditatie wordt beoefend. De andere vijf paramita's worden ook wel vaardigheden of *upaya's* genoemd. Wanneer prajna en upaya met elkaar verenigd zijn, zijn de handelingen werkelijk transcendent, werkelijk handelingen die vanuit egoloosheid, vanuit wat aan de overkant van ego ligt, worden verricht.

De beoefening

Dat brengt mij tot het laatste punt. Het is heel goed om de boeddhistische traditie te bestuderen, de denktrant en haar begrippen te leren. Dat kan ons een intellectueel idee geven waar het over gaat. Maar wanneer deze begrippen een focuspunt en een centrum worden in onze

geest, dan raken we ondanks of tengevolge van onze studie ver af van de boeddhistische visie, waarin "de hemel geen centrum heeft". Dan bestaat het gevaar, dat we alles dat we meemaken in verband brengen met die boeddhistische begrippen, die ons op dit moment het meeste zeggen.

We beginnen onze ervaring aan te kleden met boeddhistische begrippen. We beginnen te praten - te pas en te onpas - in boeddhistisch jargon. We doen dat allemaal wel eens, vooral op momenten waarop we voelen dat we iets begrepen of ervaren hebben van wat de traditie zegt. Enerzijds is dat wel vertederend, maar anderzijds niet ongevaarlijk, wanneer we juist *vanwege* ons begrip niet verder willen leren of kijken dan dat begrip van dat moment. Dan verliezen we contact met de traditie en daarmee met de levende geest van de Boeddha die in de bestaande tradities wordt doorgegeven.

De eerste paramita, die van vrijgevigheid, heeft in de boeddhistische traditie drie hoofdvormen: het geven van materiële bescherming, het schenken van onbevreesdheid en tenslotte het geven van dharma-onderricht. Met deze laatste vorm van vrijgevigheid heeft de Boeddha - na zijn verblijf onder de bodhiboom, dat tot verlichting leidde - zijn verdere leven gevuld. Dankzij deze activiteit van de Boeddha kunnen wij nu nog steeds en heel concreet over al deze zaken met elkaar praten. De boeddhistische traditie is in die zin zelf de meest diepgaande uitdrukking van inzicht en mededogen. Sakyamuni Buddha is zo'n 25 eeuwen dood, maar de wijze waarop hij naar de werkelijkheid keek en de wijze waarop die manier van kijken tot stand komt, leeft voort in de leraren van de traditie.

De leraren zijn geen personen op wie we onze eigen verantwoordelijkheid voor ons leven kunnen afschuiven. We kunnen onze levensvisie niet op goed geloof aan hen ontlenen, maar we kunnen ons anderzijds óók niet overleveren aan onze zelfgemaakte en aangeklede werkelijkheid, aan onze omgekeerde kündzop. De leraar is de tegenspeler van onze illusies en ons zelfbedrog. Daardoor is hij of zij onze bondgenoot voorzover we onze blindheid en hardvochtigheid willen doorzien en loslaten. Daarom is het beproeven van een relatie met een authentieke leraar van de traditie de enige manier waarop wij contact kunnen maken met de levende traditie, en tevens is deze relatie de brug waarover de levende traditie wordt doorgegeven.

Het doorgeven van deze traditie zou overbodig zijn als we niet zoveel geloof zouden hechten aan de werkelijkheid zoals we dènken dat zij is. Zo hebben we ook onze versie van wat we dènken dat boeddhisme is en van wat we dènken dat boeddhistische meditatie is. Het is zinvol om óók die ideeën voor te leggen aan de houders van de boeddhistische traditie.

Tenslotte, een aanvang maken met beoefening van het pad van de Boeddha is zelfs voor wie er intellectueel veel van weet niet iets om zich

voor te schamen. Mensen denken wel eens: ”Al zoveel jaren verdiep ik mij in het boeddhisme, mijn ideeën zijn daardoor wel veranderd, maar eigenlijk is de manier waarop ik in het leven sta en met mijn omgeving omga nauwelijks anders geworden. Nog steeds word ik meegesleept door de acht wereldse dharma's: door lust en onlust, lof en blaam, vriendelijke en onvriendelijke woorden, winst en verlies. Nog altijd is *sunyata* voor mij een diepzinnige filosofische notie, in plaats van een ervaringsruimte waarin ik sta. Nog altijd is compassie (karuna) een indrukwekkend begrip, dat iets in mij wekt als ik erover lees, maar dat vergeten is op het moment dat egoloos handelen zonder meer nodig is”.

Oorzaak van deze impasse is vaak angst voor de medemens, angst gekleineerd te worden, onderworpen of bedrogen te worden, voor schut te staan, en die angst doet de bereidheid te niet om ook van de medemens die als leraar in de boeddhistische traditie staat te leren. Die angst is een groot spiritueel probleem.
Ik heb daarover elders (De Wit, 1987: 168) uitvoeriger gesproken. Hoe dan ook, die angst maakt dat mensen, óók waar het gaat om de feitelijke beoefening van meditatie, liever een beetje voor zichzelf te pas en te onpas wat bij elkaar sprokkelen aan losse adviezen, dan dat zij systematisch contact met een boeddhistische traditie en een meditatieleraar aangaan.

Daarmee is zeker niet gezegd dat de schroom en terughoudendheid verdwijnen op het moment dat we dit contact wel aangaan. Integendeel, dàn zal juist blijken dat die schroom het gevoel is dat opkomt juist omdàt we voelen dat er iets op het spel staat, namelijk het verlies van onze egocentrische wijze van in het leven staan. De schroom hóórt bij het voortgaan op het pad. Juist daarom moet zij ons echter niet weerhouden het pad te gaan. Op het pad ontstaat tegelijk met die schroom iets van inspiratie, die voortkomt uit de zich onder ervaren begeleiding ontwikkelende meditatie-beoefening. Die inspiratie wordt gevoed door de ontdekking van bodhicitta, dat wil zeggen ze wordt steeds weer opnieuw gevoed door de ontdekking van een wakkere en zachtmoedige staat van zijn in onszelf, en het besef dat we door de beoefening van de dharma deze staat van zijn kunnen cultiveren.

LITERATUUR:

Gampopa, The Jewel Ornament of Liberation. Londen/Boston, Shambhala Publ., 1971.
Han de Wit, Contemplatieve psychologie. Kok, Kampen, 1987.

Han de Wit, Contemplatieve psychologie. Kok-Agra, Kampen, 1987. ISBN 90 242 7569 5. Prijs: f 34,50.

Het aantal originele boeddhistische publicaties dat in het Nederlands is verschenen, is op de vingers van twee handen te tellen. Gelukkig is op dit punt vooruitgang geboekt door de verschijning van dit boek van dr. H.F. de Wit. In strikte zin is het eigenlijk geen boeddhistisch werk, maar eerder een boek dat een theoretisch raamwerk wil bieden voor de contemplatieve psychologie van *alle* religieuze tradities (islam, hindoeïsme, christendom enz.). Toch is het duidelijk boeddhistisch geïnspireerd, hetgeen alleen al blijkt uit de titels van de hoofdstukken 3, 4 en 5, die resp. het mentale domein, de communicatie en het lichaam (de lichamelijke existentie) behandelen, dat wil zeggen de sferen van geest (citta), rede (vāk) en lichaam (kāya), die in het boeddhisme (traditioneel in omgekeerde volgorde) bekend zijn als de drie aspecten van de menselijke persoonlijkheid en de daarmee corresponderende kosmische gebieden (Dharmakāya, Sambhogakāya en Nirmānakāya). Het boek is ontstaan als resultaat van een onderzoeksproject aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Er worden dan ook vele voorbeelden uit de wereld van christendom en jodendom gegeven.

Wat is contemplatieve psychologie nu eigenlijk? Het is volgens de auteur, die deze term heeft bedacht, de psychologie die - meestal impliciet - aanwezig is in religieuze tradities. Het is geen godsdienstpsychologie, die *over* godsdienstige verschijnselen gaat. Godsdienstpsychologie behoort tot de psychologie die nadrukkelijk tot de wetenschap en niet tot de religie wil behoren. Contemplatieve psychologie richt zich op de persoonlijke ervaring van degene die bewust een spiritueel pad aflegt, een contemplatieve weg. Zij is dus een eerste-persoons-psychologie, die subjectieve ervaring insluit. 'Het doel van contemplatieve psychologie is uiteindelijk een vorm van *zijn* c.q. een vorm van *weten,* in de eerste-persoonszin van *wijs zijn,* vrij zijn van verwarring en onwetendheid...' (p. 33). De methoden van de contemplatieve psychologie zijn van introspectieve aard, dat wil zeggen: ze liggen ingebed in oefeningen en disciplines als meditatie, contemplatie, inkeer, gebed en speciale geestelijke oefeningen. Al deze methoden zijn in laatste instantie bewustzijnsstrategieën. Het uitgangspunt voor het betreden van de contemplatieve weg wordt daarbij gevormd door de eigen zwakheden als arrogantie, hebzucht enz. Het doel ligt in de transformatie van de persoonlijkheid door de opheffing van verwarring en onwetendheid of - positief geformuleerd - door de verwerving van (contemplatief) inzicht en (contemplatieve) kennis.

Om het doel te bereiken moet een *weg* worden afgelegd, die uit een aantal (contemplatieve) staten of stadia bestaat. Dit doel verschilt per con-

templatieve traditie. Voor de christen is het de vereniging met God, voor de hindoe de realisering van de identiteit van ātman en Brahman, voor de boeddhist: nirvāna. In het boek worden geen oordelen gegeven over de 'waarheid' of werkelijkheid van de diverse eindstadia of over de aard van de spirituele kennis en het spirituele inzicht. Er wordt niet gezegd dat alle wegen tot één doel leiden noch dat één weg de beste is noch dat er een beste weg bestaat noch dat deze niet bestaat. Wel wordt erkend dat sommige religieuze tradities een 'weg' niet of nauwelijks kennen.

In het boeddhisme hebben termen als 'weg' en 'pad' slechts een beperkte betekenis. In het Prajñāpāramitā-sūtra (hfst. I) lezen we: 'Het is de Bodhisattva, die zal weg gaan, maar toch zal hij weer nergens uit weg gaan; hij is nergens naar op weg noch zal hij ergens halt houden. Toch zal hij halt houden in de alwetendheid op de manier van niet halt houden'. Ook De Wit zegt: "De contemplatieve reis is (...) niet een reis ergens heen". Daarmee belanden we bij het thema van de relatieve en absolute waarheid, dat in dit boek ruime aandacht krijgt. In het boeddhisme speelt dit een grote rol; het is de vraag, of het in andere contemplatieve tradities zo'n belangrijke plaats inneemt. Een enkele verwijzing naar Paulus (p. 47) lijkt daarvoor niet voldoende. De traditionele christen heeft bijvoorbeeld geen enkel probleem met het reëele bestaan van engelen of de opstanding van Christus. Strikte theravadins, islamieten en traditionele christenen zullen daarom moeite hebben met dit boek, zodat het de vraag is of hier een *universele*, contemplatieve psychologie wordt geboden. Bestaat deze wel? In dit verband wijst De Wit zelf op de problematische relatie tussen theïstische en niet-theïstische tradities. Voor de christen betekent het gaan van de contemplatieve weg een herstel van de relatie met God. Het persoon-zijn van God betekent voor de mens ook een 'persoon-zijn'. God zet de mens apart in zijn heilsplan.
Er ligt in het christendom een maximale nadruk op individualiteit, terwijl deze in het boeddhisme juist volledig opgegeven dient te worden. Toch doet De Wit een interessante poging deze tegenstellingen met elkaar te verzoenen. Hij erkent echter dat in de 'staat van vervulling' (de toestand die intreedt nadat het pad is afgelegd) de wegen van beide religies uiteengaan. Verder onderzoek zal volgens de auteur moeten uitmaken welke consequenties dit heeft voor de contemplatieve weg.
Praktisch-psychologisch zijn de verschillen wellicht niet zo belangrijk, omdat het gaat om de 'mens en niet om de waarheid'. De contemplatieve psychologie 'helpt bij het zoeken en is bij het vinden niet meer nodig'.

Daarnaast doet zich de vraag voor naar de eenheid van alle spiritualiteit. Het boek wekt de suggestie dat deze zou bestaan. Men kan zich evenwel afvragen of er niet bijvoorbeeld *twee* spirituele paden of heilswegen (mystiek versus fundamentalisme) bestaan met een scheidingslijn die dwars door de bekende religieuze stromingen heen loopt, zodat iemand als Eckhart aan de mystieke zijde staat in nabijheid van Nāgārjuna en Dōgen, terwijl bepaalde interpretatoren van het Lotus-sūtra, som-

mige gereformeerde christenen en de ayatollahs in Iran zich aan de fundamentalistische kant bevinden. Alle mystiek is spiritueel, maar niet alle spiritualiteit is mystiek van aard. Mystiek is in de Westerse religiositeit altijd een verdachte zaak geweest, getuige de grote problemen die mystici zowel in islam als in christendom vaak ondervonden hebben. In het fundamentalisme van welke religie ook is geen plaats voor mystiek. De contemplatieve weg die De Wit beschrijft, is echter in essentie een mystieke weg. Ergens identificeert hij beide termen. De heilsweg van traditionalisten (c.q. fundamentalisten) is m.i. radicaal verschillend van die der mystici, zodat het boek van De Wit alleen gaat over de meer liberale en mystieke tradities binnen de diverse religies.

Ondanks verschillen van inzicht die men met de auteur op bepaalde punten kan hebben, gaat het hier om een zeer opmerkelijk boek. Het is in eenvoudige taal geschreven, maar toch bepaald moeilijk. De redeneertrant is van een mathematische precisie; alle termen worden zorgvuldig gedefiniëerd. Vier tamelijk theoretische hoofdstukken worden gevolgd door een meer praktisch georiënteerd hoofdstuk, waarin de fysiek/materiële aspecten van de contemplatieve ontwikkeling aan de orde komen. Hier wordt beschreven hoe de contemplatieve weg kan leiden tot een transformatie van de concrete beleving van de eigen lichamelijkheid.
Het boek is niet alleen van belang voor hulpverleners, die te maken hebben met spirituele thema's bij hun cliënten, maar ook voor allen die zelf een spiritueel pad bewandelen. Laatstgenoemden kunnen door dit werk wellicht een dieper inzicht krijgen in de training waaraan zij zich - vaak met zo veel moeite en frustratie - onderwerpen.

We zien met spanning uit naar een volgend werk, dat de contemplatieve psychologie van het boeddhisme zal behandelen.

Padmavajra

Lama Thubten Yeshe, Stille Geest Heilige Geest; Bespiegelingen van een Tibetaanse Lama. 2e verbet. uitgave. Maitreya, Maasbommel, 1986. ISBN 90-71886-01-8. Prijs f 24,--.

Lama Yeshe (1935-1984) maakte deel uit van de groep excellente verkondigers van het Tibetaanse boeddhisme, die zich sinds 1959 - het jaar waarin vele Tibetaanse priesters mèt de Dalai Lama in ballingschap gingen - beijverd hebben de boodschap van het Tibetaanse boeddhisme over de gehele wereld bekendheid te geven. Om daartoe bekwaam te zijn, hebben velen onder hen ook de westerse culturele tradities grondig bestudeerd, ook Lama Yeshe.

Zo hield hij, in de Kathmandu-vallei in Nepal in de Kersttijd geregeld

lezingen voor westerse studenten, waarin het Kerstgebeuren en de figuur van Jezus niet minder centraal staan dan het boeddhisme. Deze toespraken zijn hier gebundeld.

Er spreekt een heel zuivere en veel-begrijpende geest uit. Op eenvoudige wijze wordt steeds naar voren gehaald wat essentieel is in het leven. Een inleiding is toegevoegd, evenals een Tibetaans vers en een verklarende woordenlijst.

Tonny Scherft

●●●

UIT DE SUTTA-NIPĀTA

BOOSAARDIG

Sommigen waarlijk spreken met slechte inborst;
ook zijn er die spreken met oprecht gemoed.
Maar als ergens een dispuut ontstaat,
dan gaat een wijze er niet op in.
Daarom is hij een wijze:
met niets heeft hij een probleem.

Immers, hoe zou hij eigen opinie overwinnen -
wie geleid wordt door verlangen,
wie gericht is op plezier,
wie zich idealen schept:
een vogeltje zingt zoals het gebekt is.

De mens die eigen regels en geloften
ook ongevraagd aan anderen verkondt,
die alleen zichzelf verkoopt,
hem noemen lieden met verstand
van weinig edele natuur.

Maar een monnik die vredig is, sereen,
zich op zijn deugden niet beroemt,
zichzelf om niets ter wereld verheft,
hem noemen lieden met verstand
van edele natuur.

Gedachtenwebben die hij zich spint,
op voorkeuren steunend, onhelder,
maar die hij als zijn verdienste ziet -
wie zich daarop verlaat,
zijn vrede heeft een wankele grond.

Gevestigde meningen komt men niet licht te boven:
dogma's waarop men zich heeft vastgelegd.
Vandaar verwerpt de mens
van al die overtuigingen
de ene leer en neemt de andere aan.

De zuivere vormt zich geen mening
over allerlei vormen van bestaan,
waar ook ter wereld.
Schijn en trots geeft hij op.
Waarin zou hij zich mengen:
hij houdt zich verre, de zuivere.

Wie aan denkbeelden is verknocht,
raakt in woordenstrijd verstrikt -
waarover en hoe zou men met hem twisten
die zich verre houdt?
Want aannemen en verwerpen doet hij niet:
alle meningen heeft hij afgeschud.

In de oude commentaren wordt verhaald dat dit sutta ontstaan is na de moord op de ascete Sundari door andere asceten. Het was de bedoeling de leerlingen van de Boeddha hiervan de schuld in de schoenen te schuiven. Bepaald vreedzaam ging het niet altijd toe in de kringen van de wereldverzakers! (Zagen we ook onlangs niet dergelijke taferelen rond een eigentijdse sannyasin in de V.S.?). Of dit verhaal nu waar is of niet, het sutta verwijst in ieder geval naar de intense woordenstrijd die er tussen diverse ascetische groeperingen in oude tijden heeft bestaan. We kunnen deze vergelijken met de ruzies tussen protestanten en katholieken in onze Westerse geschiedenis, die alleen massaler en bloediger zijn geweest.

Onze tekst wijst er met nadruk op dat een leerling van de Boeddha zich verre moet houden van twistgesprekken. Immers, door discussies verliest de wijze zijn gemoedsrust, die hij bovenal moet cultiveren. Hij moet zich niet alleen losmaken van meningsverschillen met andersdenkenden, maar hij moet ook zijn eigen opinies overwinnen. Op niets moet hij zich vastleggen, op geen enkel inzicht, geen enkel ideaal. Ook de leer

van de eigen leraar en van de eigen gemeente dient men niet voor de beste te houden. Dit betekent dat een boeddhist niet moet denken dat het boeddhisme een betere leer is dan een andere leer of religie! Weliswaar zeggen de Theravada-commentaren dat men *valse* opinies en inzichten moet opgeven, maar dat valt niet in de tekst te lezen. Eerder wordt hier gepreludeerd op de radicaliteit van Nāgārjuna en Zen, waarbij *alle* opinies worden verworpen.

Ook de eigen ethische gedragsregels moet men niet aan anderen opdringen. De monnik die innerlijk tot rust is gekomen, laat zich niet voorstaan op zijn deugden. Hij roept niet: "Kijk mij nou!" Zelfs toen men de Boeddha vroeg waarom hij niet eerder had gezegd dat zijn leerlingen lasterlijk van moord werden verdacht, zou hij - volgens het commentaar - hebben gezegd: "Het ligt niet in de aard der edelen om over hun deugdzaamheid tegenover anderen te spreken". De lezer herinnert zich misschien een soortgelijk verhaal uit een Japanse film, waarin een monnik er ten onrechte van wordt beschuldigd een kind bij een meisje uit het naburige dorp verwekt te hebben. Hij ontkent de aanklacht niet. Hem wordt het kind toegeschoven, hij verdraagt alle bespotting en brengt het kind vol liefde groot.

Dit sutta, dat tot de oudste en meest authentieke van de Canon behoort, houdt ons een simpelheid en zuiverheid voor die zeer moeilijk in praktijk te brengen zijn. Zijn wij er niet allen toe geneigd meningen te koesteren over van alles en nog wat? En zijn onze eigen gedachtenspinsels niet tevens de beste? Raken we niet voortdurend verwikkeld in politieke, religieuze en maatschappelijke discussies? Kunnen we deze van ons afschudden, zoals het sutta aanbeveelt? Ziedaar enkele punten van overweging!

Ānanda en Padmavajra

• • •

GESCHIEDENIS BOEDDHISME

Het tweede deel van de geschiedenis van het boeddhisme in Nederland, waarvan deel 1 verscheen in het laatste nummer van Saddharma in 1987, zal worden gepubliceerd in het volgende nummer.

• • •

PROF. ZÜRCHER OVER CHINA: BOEDDHISTISCHE VRIJHEID EN CHRISTELIJK DIRIGISME

De befaamde sinoloog prof. dr. E. Zürcher, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Leiden, heeft op de herfstbijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, op 17 oktober j.l. in de Kosmos te Amsterdam, een zeer boeiende lezing gehouden over de verspreiding van het boeddhisme en het christendom in China. Prof. Zürcher heeft een standaardwerk over "The Buddhist conquest of China" op zijn naam staan.

Boeddhistische monniken sloten zich in de eerste eeuwen van onze jaartelling geregeld aan bij groepen kooplieden die langs de zijderoute van India naar China trokken. Soms bleven monniken achter in Chinese steden of dorpen en daar ontstonden groeikernen van het boeddhisme.

Uit deze kiemen ontwikkelde het boeddhisme zich in de Chinese gemeenschap. Gegoede Chinezen die tot het boeddhisme waren bekeerd, stelden monniken in staat zich te wijden aan studie en meditatie. Geleidelijk ontstond een elite van geleerde monniken die in kloosters verbleven, waaromheen in de loop der tijd min of meer uitgebreide bezittingen werden gevormd.
In zulke centra van geleerdheid werd de boekdrukkunst uitgevonden ter verspreiding van boeddhistische sutra's. De los van elkaar staande boeddhistische kloostergemeenschappen overleefden talloze vervolgingen en zo bleef er een boeddhistisch rijk van geïsoleerde stippen in de Chinese samenleving bestaan, aldus prof. Zürcher.

Heel anders verliep in de zestiende eeuw de introductie van het christendom in China. De missionarissen, veelal jezuïeten, begonnen steeds met het stichten van een kerkje dat als centrum van hun activiteiten diende. Zij richtten zich primair tot de Chinese intellegentsia, de literaten. Op deze manier bleven de christelijke groeperingen echter Fremdkörper in de Chinese gemeenschap. In tegenstelling tot de boeddhisten raakten zij niet verweven met het leven van de gewone mensen. Chinezen werden ook niet opgeleid tot rooms-katholiek priester, terwijl zij wel als monnik tot boeddhistische kloosters konden toetreden.

De boeddhistische tempels verwierven zich mettertijd grond en daarmee een zelfstandige economische positie en welvaart, terwijl de jezuïeten afhankelijk waren van giften uit hun 'achterland', vooral de Portugese kolonie Macao en ook Europa, waarmee zij als met een navelstreng verbonden moesten blijven om te overleven.

Het ontbreken van een centraal gezag in het boeddhisme leidde vaak tot grote verbondenheid met het lokale geloof en derhalve tot grote verscheidenheid. Dit contrasteerde sterk met de rooms-katholieke benadering. Geleid uit Rome vormden de jezuïeten een harde kern van orthodo-

xie. Wel probeerden de intellectueel ingestelde jezuïeten zich te vereenzelvigen met de Chinese literaten. "Zij kleedden zich in het gewaad van de literaat, maar daaronder droegen zij de soutane," zo formuleerde prof. Zürcher het. Zodra zij echter naar de opvattingen van Rome te ver gingen, greep het centrale gezag in. Dit versterkte het beeld tegenover de leken dat het christendom de ware leer was, waaraan niet kon en mocht worden getornd. Een grote mate van dirigisme kenmerkte de gedragingen van de jezuïeten in de Chinese wereld.

Bij de boeddhisten ging het heel anders toe. De leken hadden vooral tot taak de sangha, de boeddhistische gemeenschap van monniken, in stand te houden. Verder werden zij geacht een aantal algemene regels in acht te nemen die eigenlijk toch al tot de geldende moraal behoorden. De band tussen monniken en leken was dus zeer los; de leken stonden niet onder clericaal toezicht, zoals in de christelijke kerkgemeenschappen.

De boeddhistische benadering sloot veel beter aan bij het algemene Chinese cultuurpatroon. Prof. Zürcher: "Het religieuze leven speelt in China een perifere rol. Je doet aan boeddhisme, als een soort liefhebberij. Het is niet iets wat het leven kleurt. Je gelooft in de effectiviteit van bepaalde rituelen van bepaalde religieuze experts. Zo geloof je bijvoorbeeld dat de boeddhistische rituelen beter werken dan die van de taoïsten. Zoals wij naar de beste tandarts gaan".

In de Chinese context stelt het christendom een buitengewoon zware taak aan de leek. Het dringt binnen in zijn familieleven. Het christendom probeert het leven van de leek te sturen en dat past niet bij de Chinese opvattingen.

De christelijke priesters werden ook gedwongen rollen te spelen die in Chinese ogen tegenstrijdig zijn. Boeddhistische monniken hadden niet de pretentie literaten te worden, jezuïeten wel. Zij waren geïnstrueerd volgens het principe: "Gaat heen en wendt u tot de bovenlaag; wek daar de nieuwsgierigheid op, verwerf bewondering door kennis en goede manieren, en breng dan de christelijke boodschap in de taal van die bovenlaag".

Behalve geleerde moesten zij dan ook priester zijn: "Niet alleen het schrijfpenseel zult gij hanteren, maar ook de hostie". Dat nu is onmogelijk in China: de rol van literaat is onverenigbaar met die van priester.

Maar, zo vatte prof. Zürcher het contrast tussen boeddhisme en christendom in China samen, fundamenteel is het verschil gelegen in de vrijheid van het boeddhisme en de centrale sturing van het christendom. "En misschien is het een behartenswaarige les van de geschiedenis dat het vrije systeem geslaagd is".

DR. T. KURPERSHOEK-SCHERFT VICE-PRESIDENTE VAN DE BOEDDHISTISCHE UNIE VAN EUROPA

De jaarvergadering van de Boeddhistische Unie van Europa (BUE) is gehouden van 3 tot en met 6 september in het Theosofisch Centrum te Huizen/Naarden. Ditmaal was ons land dus het gastland - voor de tweede maal sinds de oprichting van de BUE.

Ongeveer 25 gedelegeerden hebben de bijeenkomsten bijgewoond. Enkele leden moesten door onverwachte omstandigheden op het laatste ogenblik verstek laten gaan. Zo had de delegatie van België onderweg hierheen een klein ongeval, dat haar noodzaakte terug te keren. De Unie telt momenteel 38 lidmaten, zowel nationale unies als internationale centra van deze of gene boeddhistische school.

Het belangrijkste thema betrof de jaarvergadering 1988 in Parijs. Dr. Ananda Gurugé, ambassadeur van Sri Lanka bij de Unesco en in Huizen aanwezig, zal zorg dragen voor accommodatie in het hoofdkwartier van de Unesco. Het ligt in de bedoeling de jaarvergadering de bredere basis van een congres te geven.

Op voorstel van Karl Schmied, die de Boeddhistische Unie van West-Duitsland vertegenwoordigde, wordt overwogen vijf werkgroepen te vormen, ter bestudering van a. boeddhisme en Europese cultuur; b. boeddhisme en wetenschap; c. boeddhisme en maatschappij; d. boeddhisme en milieu; e. samenwerking met Aziatische boeddhisten in Europa.

Overige punten van belang betroffen revisie van statuten en constitutie; er is een commissie benoemd die hiervoor aan het werk zal gaan en in 1988 rapport zal uitbrengen.

Ook de uitgave van het mededelingenblad "Courrier" eiste aandacht. Het is nu verschenen in een aanzienlijk aantrekkelijker en handzamer jasje dan voorheen; maar door toedoen van de Italiaanse drukker is de spelling dusdanig dat het blad eigenlijk nog niet presentabel is. Zolang de Unie niet over meer financiële middelen beschikt, blijft dit een netelige zaak.

De president, de Engelsman Arthur Burton-Stibbon, die zes jaar lang zijn taak op bewonderenswaardige wijze heeft vervuld, heeft zijn ambt overgedragen aan de vice-president, de Italiaan Bruno Portigliatti. Ondergetekende heeft erin toegestemd het vice-presidentschap op zich te nemen. Op verzoek van de president werd de vergadering ditmaal voorgezeten door Karl Schmied, die tevens had zorg gedragen voor de aanwezigheid van notulisten. Ook in de toekomst zal Karl Schmied deel uitmaken van het 'dagelijks' bestuur.

Voor de deelnemers aan de bijeenkomst was een excursie naar Amsterdam in het programma opgenomen. Aan het Rijksmuseum werd een bezoek gebracht; allereerst onder deskundige begeleiding van drs. M. Ondei, bestuurslid van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, aan de Aziatische afdeling van het museum. Vervolgens stond een receptie ten huize van Dharmadhatu op het programma. Deze receptie was door leden van Dharmadhatu bijzonder goed verzorgd en dr. Han de Wit sprak een zeer gewaardeerd welkomstwoord uit. De excursie werd besloten met een rondvaart door de Amsterdamse haven en grachten.

De sfeer en verzorging van onze gasten op het prachtige landgoed van het Theosofisch Centrum waren optimaal; bovendien onderscheidde de ontvangst zich door grote hartelijkheid en welwillendheid. Voorzover mij bekend zijn alle deelnemers na afloop van de conferentie bijzonder content huiswaarts gekeerd.

T. K.-Sch.

BOEDDHAYANA CENTRUM IN SRI LANKA

Het Boeddhistisch meditatie- en studiecentrum van Ācariya Dhammawīranātha, het Boeddhayāna Centrum in Den Haag, heeft sinds kort een overzeese vestiging. Eind vorig jaar is ook in Sri Lanka een Boeddhayana Centrum opgericht.

Oepāsika Khemindā Merkus schrijft ons hierover o.m. het volgende.

Tijdens het verblijf in Sri Lanka van Acariya Dhammawiranatha (vorig jaar) heeft zijn directe en op de praktijk gerichte manier om de Leer van de Boeddha uit te dragen velen daar zo aangesproken dat hij werd uitgenodigd om voor radio en televisie te spreken. Ook de kranten besteedden er veel aandacht aan. Dit had weer tot gevolg dat een aantal mensen spontaan het plan opvatten om ook in hun land een Boeddhayana Centrum op te richten.

Zij verzochten de eerwaarde Piyadassi Mahāthera, die ook in Nederland geen onbekende is, en Acariya Dhammawiranatha daar hun fiat aan te geven. Tevens kreeg Acariya Dhammawiranatha het verzoek de 'active patron' van het nieuwe centrum te zijn.

Inmiddels zijn er van verscheidene kanten aanbiedingen gekomen voor grond waarop het Boeddhayana Centrum zou kunnen worden gebouwd. Deze ontwikkeling betekent dat Acariya Dhammawiranatha in

de toekomst, naast alle lopende activiteiten in Nederland, Duitsland en Engeland, ook enkele maanden per jaar in Sri Lanka zal verblijven om daar onderricht te geven en retraites te leiden.

Ofschoon dit alles voor de studenten in Nederland betekent dat zij het nu vaker zonder de treffende leringen van Acariya Dhammawiranatha zullen moeten stellen, verheugen zij zich over het feit dat ook vele anderen er zo door zijn geïnspireerd dat zij zich actief op de beoefening van vipassana-meditatie gaan toeleggen.

Inlichtingen: Boeddhayana Centrum, Stephensonstraat 13, 2561 XP Den Haag. Tel. 070-600605. Het adres van het Boeddhayana Centrum Sri Lanka is: c/o 71/2 Railway Avenue, Nugegoda.

• • •

ROCKHILL HERMITAGE

Aan het lijstje van meditatiecentra in Sri Lanka, opgenomen in het vorige nummer van Saddharma, kan de Rockhill Hermitage in de omgeving van Kandy worden toegevoegd.

Dit meditatiecentrum onder leiding van de eerwaarde P. Kassapa Thera wordt al vele jaren geregeld bezocht door buitenlanders die er meditatie-instructie kunnen krijgen en er in een bijzonder geschikte omgeving kunnen oefenen. De Nederlandse bhikkhu Olande Ananda was jarenlang verbonden aan dit centrum.

Adres: Rockhill Hermitage, Wegirikanda, Hondiyadeniya, Gampola, Sri Lanka.

• • •

DONATIE 1988 VOOR STICHTING VRIENDEN VAN HET BOEDDHISME

De laatste tien jaar is de minimum-donatie voor onze stichting niet verhoogd. Maar nu voelt het bestuur zich toch genoodzaakt een kleine verhoging door te voeren. Besloten is de minimum-bedragen te verhogen met vijf gulden.

De minimum-donatie voor 1988 is *f*. 35,--, echtparen *f*. 45,-- en studerenden *f*. 25,--. De penningmeester zal het zeer op prijs stellen als u het bedrag overmaakt door middel van bijgesloten accept-girokaart.

• • •

PROF. DR. T. VETTER SPREEKT OP DE LENTEBIJEENKOMST

De lentebijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme wordt gehouden op zaterdag 16 april a.s. in De Kosmos, Prins Hendrikkade 142, Amsterdam, vlakbij het Centraal Station.

Prof. dr. T. Vetter, hoogleraar boeddhologie aan de Rijksuniversiteit Leiden, zal spreken over het onderwerp 'Twee wegen naar de verlossing'.

Voorts zal drs. Matthijs Schouten een voordracht houden, toegelicht met dia's, over een reis door het land van de Boeddha.

Het gedetailleerde programma zal u tijdig worden toegestuurd.

• • •

STUDIEWEEKEND SVB - THERAVADA, TIBETAANS, ZEN - OP DE TILTENBERG

Gedurende de Pinksterdagen zal voor de tweede maal een studieweekend worden gehouden onder auspiciën van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het vorige Pinksterweekend, eveneens gehouden op de Tiltenberg in Vogelenzang, was blijkens een kleine enquête volgens vrijwel alle deelnemers een succes.

Op vrijdag 20 mei a.s. begint de studiebijeenkomst 's avonds met een voordracht door Nico Tydeman, getiteld 'Het belang van de meditatie in het boeddhisme'. De volgende ochtend wordt er gediscussieerd in studiegroepen met als keuze-mogelijkheden: Theravada, geleid door de eerw. Ajahn Munindo en de eerw. Analayo, Tibetaans, en Zen, geleid door Maarten Houtman.

's Middags is er de mogelijkheid tot het beoefenen van Tai Chi onder leiding van Marita Wessels, of meditatie. Het werk in de studiegroepen wordt 's middags voortgezet. Op zaterdagavond houdt drs. E.H. Verwaal, schrijver van o.m. 'Wijzen naar de maan', een voordracht met de intrigerende titel 'Het belang van de titel voor een lezing'.

Zondagochtend werpt Nico Tydeman na een periode die is vrijgehouden voor meditatie, een terugblik op de lezing van de vorige avond, waarna het werk in de studiegroepen wordt hervat. Tussendoor bestaat

opnieuw de mogelijkheid tot beoefening van Tai Chi. 's Avonds houdt dr. Han F. de Wit, schrijver van het onlangs verschenen boek 'Contemplatieve psychologie' (zie de bespreking elders in dit blad) een voordracht, getiteld 'De Boeddha in de palm van je hand'.

Maandagochtend blikt Nico Tydeman weer terug op de lezing van de vorige avond, waarna de studiegroepen aan de slag gaan. De studiegroep Tibetaans boeddhisme wordt dan geleid door prof. dr. R. Janssen, de groep Zen door Mimi Maréchal. Na de broodmaaltijd aan het eind van de middag wordt het studieweekend afgesloten.

Inschrijving: zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk 1 april a.s. Gelet op het beperkte aantal slaapplaatsen worden aanmeldingen in volgorde van binnenkomst afgehandeld. Voor mensen die niet in de gelegenheid zijn al op vrijdagavond te komen, bestaat de mogelijkheid om het programma vanaf zaterdagmorgen vroeg te volgen.

Kosten: *f*. 265,-- per persoon, over te maken op giro 5171711 t.n.v. Mw. C.M. Wels, Den Burg. Betaling dient tegelijk met de aanmelding plaats te vinden.

Het studieweekend wordt gehouden in het conferentieoord De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02550-17044.

De Tiltenberg is gelegen aan de N 206 tussen Haarlem (Aerdenhout) en Noordwijkerhout, halverwege de plaatsen Vogelenzang en De Zilk, op de grens van de provincies Noord- en Zuid-Holland. Met het openbaar vervoer is de Tiltenberg te bereiken met buslijn 90 (Haarlem - Den Haag), die ook een halte heeft bij NS-station Heemstede.

Inlichtingen: Lida Wels, tel. 02220-4600.

PINKSTERWEEKEND 1987: "HOE VERDER MET HET BOEDDHISME?"

De studiebijeenkomst gedurende het Pinksterweekend 1987 stond in het teken van de vraag: "Hoe verder met het Boeddhisme?" Tijdens het weekend is geprobeerd enige duidelijkheid te scheppen in het persoonlijke aspect dat bij een keuze voor het verdergaan in het boeddhisme een rol speelt. Het initiatief voor de bijeenkomst was genomen door een aantal oud-cursisten van het Boeddhistisch Leerhuis in Amsterdam.

Het weekend werd op zaterdag 6 juni geopend door I. den Boer, bestuurslid van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, die een korte geschiedbeschrijving gaf over de komst van het boeddhisme naar Europa, en met name naar Nederland.

's Avonds sprak prof. dr. L. Smits over de christelijke waardering voor het boeddhisme en over het ik en zijn verhouding tot verwantschap, relatie, maatschappij en het milieu. Na de lezing volgde een intensieve discussie.

De volgende dagen werden besteed aan een ochtendprogramma, waarin door Nico Tydeman op buitengewoon heldere en boeiende wijze een aantal basisgedachten van het boeddhisme werden uiteengezet, en een middagprogramma, waarin in drie studiegroepen de hoofdrichtingen van het boeddhisme (Theravada, Tibetaans en Zen) werden belicht.

Op zondag kwamen daarvoor naar De Tiltenberg: de Nederlandse Bhikkhu Ananda uit Sri Lanka, die de Theravada-klas verzorgde; Jan de Ruiter, die het ontwikkelen van de Bodhicitta-gedachte en het altruïsme vanuit het Tibetaans boeddhisme besprak, en Mimi Maréchal, die Zen - vooral vanuit de meditatiegedachte - voorlegde.

Op maandag kwam Acariya Dhammawiranatha uitleg geven over de vijf Khanda's, de vijf groepen die het object zijn van het hechten.
Menno Zeillemaker en prof. Rob Janssen spraken over het Vajārayana en Maarten Houtman gaf op geheel eigen wijze uitleg en presentatie van Zen en Zenbeleving.

In de zondagavondlezing benadrukte Bruno Mertens het belang van het mediteren. Veel vragen werden gesteld over de door hem gestichte leefgemeenschap Tidorp in Haamstede.

Prof. Janssen besloot de zondagavond met een puja. Hij gaf een volledige uitleg van de symboliek en het ritueel zoals deze door Lama Govinda werden gepresenteerd. Beide dagen begonnen en eindigden met meditatie.

De waardering van de deelnemers voor dit weekend hebben de initiatiefnemers als een aansporing opgevat om met Pinksteren 1988 weer een dergelijke bijeenkomst te organiseren. De initiatiefnemers zijn Wim Leeuwenburgh, Cor Smit, Lodi van Unnik en Lida Wels.

BOEDDHISTISCH LEERHUIS: CURSUS OVER MAHAYANA

Het Boeddhistisch Leerhuis in Amsterdam biedt een plaats voor onderwijs in de leer en achtergrond van het boeddhisme. Het beoogt een spiritueel en wetenschappelijk verantwoorde benadering van het boeddhisme te geven, zoals het zich in de loop van de geschiedenis in verschillende culturen heeft ontwikkeld. Langs de weg van meditatie en studie wordt een antwoord gezocht op de vraag hoe de praktijk van het boeddhisme gestalte kan krijgen en wat de Dharma (de Leer) kan betekenen voor de huidige vraag naar individueel en sociaal welzijn.

Het leerhuis wordt georganiseerd in samenwerking met de Stichting Vrienden van het Boeddhisme.

Op zaterdagen wordt een cursus gegeven onder de titel *Mahayana Boeddhisme: de wijsheid van de werkelijkheid.*

De universele heilsweg van het mahayana wordt benaderd in de praktijk van de meditatie en door bestudering van de voornaamste scholen, de analyses van de werkelijkheid, de betekenis van de wijsheid en zijn actualiteit in de 20e eeuw.

Het programma luidt:

11.00 uur:	Aanvang. De meditatie-praktijk van het mahayana. De vier Bodhisattva geloften. Docent: N. Tydeman.
14.00 - 16.00 uur:	De wijsheid van de werkelijkheid, inleidingen door verschillende docenten.
16.30 - 17.30 uur:	Literatuurbespreking. Tekstlezen: mahayana sutra's. Gesprekken.

De volgende inleidingen zullen nog worden gehouden:

12 maart:	Yogacara: psychologische analyse van de verbeelde werkelijkheid, door dr. H.F. de Wit.
19 maart:	Vajrayana, de weg van discipline en vrijheid. Het doorbreken van de verbeelde werkelijkheid, door dr. H.F. de Wit.
26 maart:	Mahayana in modern perspectief. De Kyotoschool en de eigentijdse vraagstukken van mens en samenleving, door N. Tydeman.

De bijeenkomsten van het Boeddhistisch Leerhuis worden gehouden in De Kosmos, Prins Hendrikkade 142, 1011 AT Amsterdam, tel. 020-267477 of 020-947835.

KOAN VAN DE ALLEDAAGSE WERKELIJKHEID

De Zenleraar Abe Masao zal een seminar over Dogen Zenji houden op 20, 21 en 22 juni 1988 van 20.00 - 22.00 uur in De Kosmos, Prins Hendrikkade 142 te Amsterdam.

Abe Masao, emeritus-hoogleraar wijsbegeerte van de Nara Universiteit (Japan), is gastleraar boeddhisme en Japanse filosofie aan de Universiteit van Chicago. Sinds de dood van D.T. Suzuki geldt hij als de leidinggevende persoonlijkheid betreffende zen in het westen. Als lid van de Kyoto-school voor filosofie is hij ten zeerste betrokken bij de vergelijkende studie van boeddhisme en het westerse denken en bij de dialoog tussen christendom en boeddhisme. Tot zijn specialismen behoort het omvangrijke werk van Dogen Zenji, de belangrijkste geestelijke leraar en theoreticus van het zen-boeddhisme. Zijn Engelse vertaling van Dogen's geschriften wordt algemeen beschouwd als een der beste op dit gebied.

Voor ieder die geïnteresseerd is in zen-boeddhisme is dit seminar een unieke gelegenhed om in aanraking tot komen met de literatuur van en over Dogen, die tot op heden van grote invloed is voor het zen-leven in oost en west.

Behalve een inleiding in het leven en werk van Dogen zal Abe Masao als voorbeeld de 'Genjokoan', de koan van de alledaagse werkelijkheid, een centrale tekst uit Dogen's oeuvre, lezen en bespreken. Deelnemers aan dit seminar krijgen een Engelse vertaling van de hand van Abe Masao twee weken van tevoren ter bestudering toegestuurd.

Abe Masao zal ook als voornaamste spreker aanwezig zijn bij een conferentie over de relatie tussen christendom en boeddhisme op de Tiltenberg te Vogelenzang op 17, 18 en 19 juni 1988, en ook bij een symposium over de Kyoto-school en de westerse filosofie, dat wordt gehouden aan de Rijksuniversiteit Leiden op 24 juni 1988.

Inlichtingen: De Kosmos, tel. 020-267477.

• • •

Boeddhisme/christendom

De hoogleraren Abe Masao (Japan, Chicago), J. van Bragt (Nagoya, Japan), P. Knitter (Cincinnati, V.S.) en H. Waldenfels s.j. (Bonn) zullen hoofdpersonen zijn op een conferentie over Boeddhisme en Christendom, die van 17-19 juni wordt gehouden op de Tiltenberg in Vogelenzang, in samenwerking met het Nederlands Boeddhistisch Studiecentrum, verbonden met de Stichting Vrienden van het Boeddhisme.

De thema's van de conferentie zullen zijn: Lijden, verlichting en verlossing, en sociale verantwoordelijkheid in boeddhistisch en christelijk perspectief.

Een brochure over de conferentie is verkrijgbaar bij de Tiltenberg, tel. 02520-17044.

Vipassana

De Sayagyi U Ba Khin Stichting houdt van 18-28 maart a.s. een cursus vipassana-meditatie in de Looz Corswarem Hoeve bij Kasteel Heeswijk, Heeswijk-Dinther (N.Br.). De cursus wordt geleid door Matthijs Schouten, regionaal leraar van het Internationale Meditatie Centrum UK, Splatts House, in Heddington (Engeland).

Aan de cursussen in Splatts House, die twee keer per maand worden gehouden, nemen veelvuldig mensen van allerlei religies, rassen, landen en culturen deel. De cursussen zijn gebaseerd op het Edele Achtvoudige Pad van de Boeddha, dat is gericht op de hogere ontwikkeling van moraliteit, concentratie en wijsheid. Concentratie wordt onderwezen door anapana-meditatie (aandachtig waarnemen van de ademhaling) en wijsheid door vipassana-meditatie. De cursussen in Nederland zijn op dezelfde leest geschoeid.

Een tweede cursus in ons land wordt gehouden van 21-31 oktober. De leiding berust dan bij de leraren van Splatts House, Sayama en Saya U Chit Tin. Deze cursus wordt gehouden in het conferentieoord De Poort, Biesseltsebaan 34, Groesbeek.

De kosten van een tiendaagse cursus bedragen *ƒ*. 375,--.

Inlichtingen: Oude Gracht 124, 3511 AW Utrecht, tel. 030-311445.

Dharmadhatu

De Dharmadhatu Amsterdam, werkend in de traditie van de Tibetaanse leraar van de Kagyüpa-school Chögyam Trungpa, Rinpoche, heeft een groot aantal activiteiten op het programma staan.

Voor hen die nog niet eerder een cursus boeddhisme hebben gevolgd, wordt op zes achtereenvolgende dinsdagavonden van 19 april af een cursus gegeven met de titel 'Boeddha in de palm van je hand', naar het gelijknamige boek van Ösel Tendzin.

Tegelijkertijd loopt er een cursus voor 'gevorderden' onder de titel

'Pad naar bewustzijn', aan de hand van een serie lezingen op de band door Ösel Tendzin, eveneens op dinsdagavond.

Op zondagochtenden wordt de zogenaamde Transcriptcursus gegeven, waarin de belangrijkste thema's van het Mahayana-boeddhisme worden behandeld op basis van lezingen van Chögyam Trungpa.

Verder zijn er dagprogramma's zit- en loopmeditatie, genaamd Nyinthün, op 6 maart, 4 april, 1 mei en 5 juni, en een langer meditatieprogramma, weekthün geheten, van 21-27 mei.

Vaishakadag, de viering van de geboorte, verlichting en ingang in het parinirvana van de Boeddha, is op dinsdag 31 mei. Ook andere boeddhistische groeperingen worden voor deze viering uitgenodigd. Aanvang 19.00 uur.

Alle bijeenkomsten worden gehouden in de Dharmadhatu, 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel 020-794 753.

Dharma Studiegroepen

Verbonden met de Dharmadhatu Amsterdam zijn de volgende Dharma Studiegroepen.

Groningen: Akkerstraat 18, 9717 KJ Groningen, Lisette van Ardenne, tel. 050-711 927.
Leiden: Hofdijck 13, 2341 NA Oegstgeest, Ineke de Wit, tel. 071-177 446.

Utrecht: Gruttersdijk 52bis, 3514 BJ Utrecht, Rudolf van Zonneveld, tel. 030-316 996.

Tiltenberg

Dennis Genpo Merzel Sensei leidt van 6-10 mei en 11-15 mei intensieve zen-meditatie (sesshin) op de Tiltenberg in Vogelenzang.
Gesshin Prabhasadharma Roshi leidt een dergelijke meditatie-training van 14-19 juli en 19-24 juli, en Ama-Samy Gen-un-ken Sensei van 19-23 augustus en 24-28 augustus.

Weekends ter voorbereiding en voortzetting van deze sesshin worden gehouden van 18-20 maart, 15-17 april en 10-12 juni, gecoördineerd door Mimi Maréchal.

Een zen-werkweek wordt gehouden van 11-15 april.

Inlichtingen: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044.

De Kosmos

Lessen zazen voor beginners worden in het meditatiecentrum De Kosmos te Amsterdam gegeven op 1, 8, 15 en 22 maart.

Weekend-zazen onder auspiciën van de Kanzeon Sangha wordt beoefend op 5 en 6 maart, en 9 en 10 april, onder leiding van Nico Tydeman, Anton Coppens en Tineke Hartgers.

Inlichtingen: de Kosmos, Prins Hendrikkade 142, 1011 AT Amsterdam, tel. 020-267 477.

Theresiahoeve

In de Paasweek, 2-8 april, wordt in de Theresiahoeve te Langenboom een zentraining gegeven onder leiding van Judith Bossert.

Een vijfdaagse sesshin voor koan-studenten wordt van 14-19 juni geleid door Prabhasadharma Roshi, gevolgd door een sesshin met studie van de Lankavatara-sutra van 21-24 juni en een zevendaagse seshin voor geoefenden van 25 juni-3 juli.

Dennis Genpo Merzel leidt sesshin van 20-27 augustus en van 11-18 december.

Inlichtingen over de sesshin van Prabhasadharma en Dennis Genpo Merzel: Tineke Hartgers, tel. 020-945104/947835, Marcusstraat 5-1hoog, 1091 TH Amsterdam.

Een priester van de Throssel Hole Priory, een zenmeditatiecentrum in Engeland, leidt van 22-25 september en zen-training in de Theresiahoeve. Inlichtingen: Rudolf Hartoung, tel. 050-423 907.

Alle bovengenoemde trainingen worden gegeven in Theresiahoeve, Dominicanenstraat 24, 5453 JN Langenboom (N.Br.), tel. 08863-1277.

Maitreya Instituut

Een uitleg over 'De drie hoofdzaken van het pad naar verlichting' zal van 4-6 maart in het Maitreya Instituut te Emst (bij Apeldoorn) worden gegeven door de aldaar wonende Tibetaanse leraar Geshe Konchog Lhundup.

Van 1-4 april geeft hij een lering over Avalokiteshavara-initiatie, karma en de Boeddha van mededogen, en van 2-22 mei leidt hij een Yamantaka-retraite met dagelijkse uitleg. Van 17-19 juni bespreekt hij onderwerpen uit de boeddhistische psychologie onder de titel 'Lo.rig en de vier Edele waarheden'. Van 8-22 juli leidt hij een Lam.rim-retraite, gericht op de stadia van het pad naar verlichting.

(Elke donderdagavond tot en met 28 april houdt Geshe Konchog Lhundup een lezing in de Kosmos te Amsterdam. Aanvang 20.00 uur).

Een weekeinde gewijd aan de zuiveringsmeditatie van Vajrasattva wordt van 18-20 maart gehouden in het Maitreya Instituut, onder leiding van een monnik en Margot Kool. Een vasten- en zuiveringsretraite, getiteld Nyung Nä, wordt van 3-6 juni gehouden onder leiding van de Nederlandse monnik Gelong Thubten Lodreu.

Lama Nä Lu Shop Rinpochee leidt van 15-17 april in Emst een Vajrapani-initiatie en hij geeft uitleg over de mandala-symbolen.

Inlichtingen: Maitreya Instituut, Heemhoeveweg 2, 8166 HA Emst, tel. 05787-1450.

Zandmandala

Vier tantrische lama's van het Ganden Djangtse-klooster zullen van 26 maart t/m 4 april in het educatieve centrum Museon, Stadhouderslaan 41 in Den Haag (bij het Gemeentemuseum), een zandmandala creëren.

Inlichtingen: Museon, tel. 070-514 181.

De Boeddha-figuur op het omslag van Saddharma stelt Amida voor, de Boeddha van het Oneindige licht, gezeten in de handhouding van meditatie. Het achttiende-eeuwse Japanse beeld bevindt zich in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Foto Else Madelon Hooykaas.

